

สำราญ มีแจ่ง¹ สิริธิดา กิจเกื้อกุล² ชำนาญ ปาณางษ์³
สายทิพย์ ยะฟู⁴ สุพจน์ ดวงเนตร⁵ เสาวภา ปัญจจริยะกุล⁶

**การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการจัดการ
ความรู้ : กรณีศึกษาการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทองหมู่ที่ 3
บ้านวังวน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก**

THE DEVELOPMENT OF A LOCAL CURRICULUM ON SUFFICIENCY ECONOMY
THROUGH KNOWLEDGE MANAGEMENT: A CASE STUDY OF AN INCREASE IN
GOLDEN BANANA PRODUCTIVITY IN VILLAGE 3 OF BAN WANGWON VILLAGE,
TAMBON TAPO, MUANG DISTRICT OF PHITSANULOK PROVINCE

บทคัดย่อ

การวิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการจัดการความรู้ :
กรณีศึกษาการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทองหมู่ที่ 3 บ้านวังวน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอ
เมือง จังหวัดพิษณุโลก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน จัดการ
ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง ตามแนวทาง
เศรษฐกิจพอเพียง และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง
ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ดำเนินการวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative
Research) ด้วยการศึกษาเอกสารควบคู่กับการวิจัยภาคสนาม

ผลการศึกษาบริบท พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ดินมีลักษณะเป็นดินตะกอนที่ทับ
ถมมีทั้งดินร่วน ดินร่วนเหนียวปนทรายแบ่งจนถึงดินเหนียว เหมาะสำหรับการประกอบอาชีพทำ
การเกษตร ซึ่งชาวบ้านวังวนมีการปลูกกล้วยหอมทองสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน และมีปราชญ์

¹ รองศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาวิจัยและวัดผลการศึกษา ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

² ดร. ประจำสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

³ อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิจัยและวัดผลการศึกษา ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

^{4, 5, 6} นิสิตระดับปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและวัดผลการศึกษา ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องการปลูกกล้วยหอมทองอย่างแท้จริง จำนวน 13 คน มีพื้นที่ปลูกกล้วยหอมทองเฉลี่ย 1.79 ไร่ โดยมีองค์ความรู้ในการเพิ่มปริมาณ ผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง อาทิเช่น การเตรียมหน่อพันธุ์เพื่อปลูกให้ตัดยอดที่เป็นหน่อจากต้นแม่ในช่วงที่หน่อมีลักษณะหน่อใบแคบหรือหน่อใบดาด การเตรียมดินให้ไถพรวนกลบดินลึกประมาณ 30 เซนติเมตร แล้วตากแดดทิ้งไว้ 7-10 วัน ใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักในอัตรา 1-2 กิโลกรัมต่อตารางเมตร แล้วพรวนกลบ การวางแผนการปลูกจะวางแนวเหนือ-ใต้ ใช้ระยะปลูก 2.50 X 2.50 เมตร = 500 ต้น/ไร่ การเตรียมหลุมปลูก ขุดหลุมให้มีขนาดความลึกXกว้างXยาว ประมาณ 45 - 50 เซนติเมตร วิธีการปลูกตั้งต้นหน่อพันธุ์ในหลุมให้ตรงและลึก 30 เซนติเมตร โดยหันรอยแผลที่เกิดจากการแยกหน่อออกจากต้นแม่ไว้ในทิศทางเดียวกันทุกหลุมเพื่อสะดวกในการเก็บเครือ การใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้นำมารวบรวมและจัดทำเป็นหนังสือเล่มเล็กเพื่อให้ความรู้กับชาวบ้าน สำหรับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น พบว่า องค์ประกอบของหลักสูตรท้องถิ่น ประกอบด้วย เหตุผลและความจำเป็น จุดมุ่งหมาย โครงสร้างหลักสูตร เนื้อหา หน่วยการเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง เวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรมแนวการจัดการเรียนรู้ สื่อและแหล่งเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล เอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 11 แผน 16 ชั่วโมง การประเมินความเหมาะสมของหลักสูตรท้องถิ่นในภาพรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก จากการสัมภาษณ์ครูผู้สอนหลังการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น พบว่า ครูทุกคนเห็นว่าหลักสูตรท้องถิ่นมีความเหมาะสมเป็นอย่างมาก และนักเรียนที่เรียนด้วยหลักสูตรท้องถิ่นโดยรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก

คำหลัก : หลักสูตรท้องถิ่น, เศรษฐกิจพอเพียง, การจัดการความรู้, การเพิ่มปริมาณผลผลิต, กล้วยหอมทอง

Abstract

The development of a local curriculum on sufficiency economy through knowledge management: A case study of an increase in golden banana productivity in village 3 of Ban Wagwon, Tambon Tapo, Muang District of Phitanulok Province aimed at studying the planting context, the knowledge body of knowledgeable villagers, the knowledge management of local wisdom in increasing golden banana productivity based on sufficiency economy, and developing

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

a local curriculum on an increase of golden banana productivity based on sufficiency economy. The research employed qualitative methods including document analysis and field study. The research results revealed that the bananas in this area are mostly grown on low land with different types of soil : silt, loam, silty clay loam and clay. The bananas planting in Ban Wangwon village has been passed down for ages. Thirteen villagers are found to possess the knowledge of growing golden bananas and each utilizes the average land of 1.79 rai for the planting. The knowledge to increase golden banana productivity could be detailed as follows : In selecting the planting materials, suckers are cut from the banana plant. These suckers should have small, sword-like leaves. In preparing the planting site, the land is ploughed at the depth of 30 cm and left for about 7-10 days. Compost or well composted manure are added to the soil at the proportion of 1-2 kg per square meters before it is raked and filled. The planting is done in the 2.50m X 2.50m plot of land, resulting in 500 banana trees per rai. The holes of 45-50 cm wide, 45-50 long, and 45-50 deep are dug in line. In planting the banana tree, the sucker is put into the hole of 30cm deep, with the cut surface turning to the same direction for the ease of harvesting. This local wisdom is written into a booklet and distributed to other villagers for knowledge sharing. The developed local curriculum contains rationales, objectives, curriculum structure, learning units, expected outcomes, time for conducting activities, instructional methods, materials and learning sources, measurement and evaluation. The supplementary curriculum materials are 11 lesson plans for 16 hours of teaching. The developed curriculum was rated for its appropriateness by the experts, and it was found to be appropriate at a high level. After the implementation, the data from the interview with the teachers who used the curriculum revealed that the curriculum was highly appropriate, and the students were highly satisfied with the curriculum.

Key word : Local Curriculum, Sufficient Economy, Knowledge Management, Increase in Productivity, Golden Banana

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

ความเป็นมา/ปัญหาในการวิจัย

ปัจจุบันการปลูกกล้วยหอมทอง สามารถปลูกได้บางพื้นที่ของประเทศเท่านั้น เพราะกล้วยหอมทอง จะชอบอากาศร้อนชื้น แต่ไม่ชอบดินน้ำท่วมขัง ชอบบริเวณที่มีสภาพดินฟ้าอากาศคงที่ ดินที่จะปลูกกล้วยหอมทองเป็นดินร่วน มีอินทรีย์วัตถุสูง จังหวัดพิษณุโลก ถือเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เหมาะแก่การปลูกกล้วยหอมทอง โดยพื้นที่ที่มีการปลูกกล้วยหอมทองที่มีชื่อเสียง คือ หมู่ที่ 3 บ้านวังวน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก มีการรวมกลุ่มผู้ปลูกกล้วยหอมทองขึ้น เพื่อส่งขายออกสู่ตลาดต่างประเทศและภายในประเทศ ผู้ปลูกได้นำเอาแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการปลูก เพื่อเป็นการเพิ่มปริมาณผลผลิตกล้วยหอมทอง ฉะนั้นการพัฒนาที่ถูกต้องควรมาจากคนในท้องถิ่น โดยเน้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่ มาใช้ในการพัฒนา ถ้าสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่มีอยู่แล้วมาเป็นฐานรากในการปรับปรุงขึ้นใช้ ซึ่งความรู้เหล่านี้ได้มาจากคนในท้องถิ่นที่สั่งสมมานาน และผ่านการพิสูจน์แล้วว่าเหมาะสมกับสภาพธรรมชาติและสังคมท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ครอบครัวและชุมชนมีระบบในการถ่ายทอดเรียนรู้ เพื่อคงไว้ซึ่งความยั่งยืนในชุมชน

ดังนั้นเพื่อเป็นการสืบสานและเก็บรักษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทอง และจัดการความรู้เกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทอง คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยการจัดการความรู้ : กรณีศึกษาการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง หมู่ที่ 3 บ้านวังวน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เพื่อให้เกิดการพัฒนาและพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนเพื่อเป็นการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอันจะเกิดประโยชน์ต่อชนรุ่นหลังสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน ในการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง
2. เพื่อจัดการความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

3. เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง ตาม
แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยประยุกต์ใช้ขั้นตอนการ
ดำเนินงานของสูกางค์ จันทวานิช (2533, หน้า 25) และรัตนะ บัวสนธิ์ (2551, หน้า 27) โดยกำหนด
วิธีดำเนินการวิจัย เป็น 8 ขั้นตอน คือ

1. การเลือกสนามวิจัยที่ใช้ในการศึกษา พิจารณาเลือกพื้นที่ที่ใช้ในการจัดการความรู้ของภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น ในการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ใช้
ชุมชนหมู่ที่ 3 บ้านวังวน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นชุมชนที่มีปรากฏการณ์
ตรงกับสิ่งที่ต้องการศึกษา มีความสะดวกในด้านการคมนาคมติดต่อสื่อสาร เป็นสนามวิจัยที่สามารถ
ทำการวิจัยได้เสร็จตามเวลา และสามารถเข้าไปศึกษาได้เป็นระยะ ส่วนการพัฒนาหลักสูตร ใช้
โรงเรียนชุมชน 1 วัดสะกดน้ำมัน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นโรงเรียนในระดับ
การศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่อยู่ในชุมชนบ้านวังวน หมู่ที่ 3 ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

2. การเตรียมตัวเข้าสนามวิจัย ได้ศึกษาเอกสารสิ่งพิมพ์ บทความ และวารสารเกี่ยวกับ การ
ปลูกกล้วยหอมทอง พร้อมกับเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นในการปฏิบัติงานภาคสนาม ได้แก่ สมุดบันทึก
การสังเกต กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียงขนาดเล็ก วีดีโอ แล้วติดต่อกลุ่มผู้ปลูกกล้วยหอมทอง หมู่ที่
3 บ้านวังวน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเข้าสนามวิจัย
และเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเข้าสนามวิจัย เข้าพบกลุ่มปลูกกล้วยหอมทอง โดยเปิดเผยสถานภาพและบทบาท ที่
แท้จริง (Overt Role) เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการเข้าไปดำเนินการวิจัย

4. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาสภาพบริบทชุมชน โดยการสังเกต สัมภาษณ์
จากคนในชุมชน ศึกษาการจัดการความรู้ เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง ตาม
แนวเศรษฐกิจพอเพียง ตามกระบวนการ ดังนี้ การกำหนดหัวข้อความรู้ การค้นหาความรู้ การ
สังเคราะห์ความรู้ การจัดเก็บความรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้สู่การกระจายความรู้และการแบ่งปัน

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

และการใช้ความรู้ ส่วนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ใช้การประเมินหลักสูตรจากผู้เชี่ยวชาญ และ
สอบถามความคิดเห็นจากครูผู้สอนและนักเรียน

5. การกำหนดแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสารสิ่งพิมพ์จากหนังสือ/เอกสาร เว็บไซต์ แหล่งข้อมูลที่เป็นบุคคลจากกลุ่มปลูกกล้วยหอมทองหมู่ที่ 3 บ้านวังวน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ผู้เชี่ยวชาญในการประเมินหลักสูตรท้องถิ่น จำนวน 5 คน โดยมีคุณสมบัติเป็นอาจารย์ผู้สอนด้านหลักสูตรและการสอนในระดับอุดมศึกษา ครูที่สอนตามหลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนชุมชน 1 วัดสะกัต้น้ำมัน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 5 คน และนักเรียนที่ได้รับการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่น ช่วงชั้นที่ 2 และ 3 โรงเรียนชุมชน 1 วัดสะกัต้น้ำมัน ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 166 คน

6. เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียงขนาดเล็ก แบบสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่น แบบประเมินหลักสูตรท้องถิ่น แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นของครูผู้สอน ต่อการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่น และแบบสอบถามความพึงพอใจของนักเรียนต่อการเรียนตามหลักสูตรท้องถิ่น

7. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์เชิงปริมาณ ใช้สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ใช้วิธีการพรรณนา วิเคราะห์เนื้อหา และการสรุปอุปนัย

8. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอตามลำดับประเด็นที่ศึกษา โดยเสนอผลการเก็บรวบรวมข้อมูล สรุปพรรณนาประกอบภาพ และยกคำพูดข้อความของบุคคลสำคัญประกอบ การบรรยาย

ผลการวิจัย/ข้อค้นพบ

1. ผลการศึกษาบริบทชุมชน บ้านวังวน หมู่ที่ 3 ตำบลท่าโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก พบว่า ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่ม เกิดจากการตกตะกอนหรือการทับถมของตะกอนจากแม่น้ำน่าน มีคันดินธรรมชาติบริเวณสองฟากลำน้ำน่าน ถัดจากคันดินธรรมชาติบริเวณชายฝั่งแม่น้ำออกไปจะเป็นที่ราบน้ำท่วม ดินมีลักษณะเป็นดินตะกอนที่ทับถมมีทั้งดินร่วน ดินร่วนปนทรายแป้ง ดินร่วนเหนียวปนทรายแป้ง จนถึงดินเหนียว เหมาะสำหรับการประกอบอาชีพทำการเกษตร เนื่องจากมีอินทรีย์วัตถุต่าง ๆ ที่แม่น้ำพัดพามาทับถมกัน และมีน้ำใต้ดินที่อุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ทำการเกษตร

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

จำนวน 717 ไร่ 3 งาน โดยทำสวนผลไม้ จำนวน 84 ไร่ 3 งาน 29 ครัวเรือน โดยองค์ความรู้ในการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทองของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การเตรียมหน่อพันธุ์เพื่อปลูก ให้ตัดยอดต้นกล้วยหอมทองที่เป็นหน่อจากต้นแม่ให้สูงจากระดับพื้นดินประมาณ 1 เมตร หรือในช่วงที่หน่อมีลักษณะหน่อใบแคบหรือหน่อใบดาบ การเตรียมดินให้ทำการไถพรวนกลบดินลึกประมาณ 30 เซนติเมตร พลิกกลับดินบนลงล่างแล้วตากแดดทิ้งไว้ 7-10 วัน ใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักในอัตรา 1-2 กิโลกรัมต่อตารางเมตร แล้วพรวนกลบ วางแนวเป็นแนวเหนือ-ใต้ ระยะการปลูกใช้ระยะ 2.50 X 2.50 เมตร = 500 ต้น/ไร่ การเตรียมหลุมปลูกใช้ขนาดลึก 45 - 50 เซนติเมตร กว้าง 45 - 50 เซนติเมตร และยาว 45 - 50 เซนติเมตร วิธีการปลูก ตั้งต้นพันธุ์ในหลุมให้ตรง กลบดินผสมโดยรอบให้แน่น โดยให้หน่อพันธุ์ลึก 30 เซนติเมตร หน่อรอยแผลที่เกิดจากการแยกหน่อออกจากต้นแม่ไว้ในทิศทางเดียวกันทุกหลุม ซึ่งกล้วยจะแทงปลีออกมาในทิศทางตรงกันข้ามกับเหง้าของหน่อกล้วยที่ไม่ได้เกิดแผล เวลาปลูกจึงหันทิศทางที่เครือจะออกจากลำต้นหลบทิศทางของแสง และการให้กล้วยหันไปในทิศเดียวกันเพื่อความสะดวกในการเก็บเครือและการดูแลรักษา การให้ปุ๋ยจะให้ปุ๋ยอินทรีย์ประเภทปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก อัตราการใส่ปุ๋ย 3 - 5 กิโลกรัมต่อต้นต่อครั้ง โดยใส่ปุ๋ยหลังปลูก 1 สัปดาห์ และครั้งที่ 2 ใส่ปุ๋ยหลังจากครั้งที่ 1 ประมาณ 6 เดือน หรือขณะที่ต้นกล้วยใกล้จะออกปลี การกำจัดวัชพืชใช้วิธีถากถางหรือปลูกพืชคลุมดิน หลังจากปลูกประมาณ 1 เดือน ใช้จอบพูนโคนป้องกันการโค่นล้มของกล้วย และทำให้หน่อใหม่แข็งแรง หลังจากปลูกกล้วยไปแล้วประมาณ 5 - 6 เดือน ให้บังคับการเกิดหน่อตามประมาณ 2 หน่อ ด้วยการปาดหน่อ โดยให้หน่อที่ 1 และหน่อที่ 2 อายุห่างกันประมาณ 4 เดือน ตัดแต่งใบให้เหลืออยู่ต้นละ 6 - 8 ใบ ทำการค้ำยันทันทีหลังตัดปลี ทำการตัดปลีออกหลังจากปลีบานต่อไปจากหวีดินเต่า อีก 2 ชั้น การป้องกันโรคและแมลงโดยตัดทำลายต้นที่เป็นโรคด้วยการเผาทิ้ง เก็บเกี่ยวผลผลิต หลังจากตัดปลี ประมาณ 90 วัน โดยเก็บเกี่ยวในตอนเช้า วิธีการชำหน่อกล้วยออกเป็นหวี ๆ โดยให้ปลายผลของกล้วยชิดดิน และทำการปาดโดยหันปลายมีดเข้าหาตัว และหมุนเครือกล้วยไปเรื่อย ๆ จากนั้นเอาหวีกล้วยแช่น้ำในอ่างทันที

2. การจัดการความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง พบว่า กำหนดหัวข้อความรู้จากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยหอมทองที่มีความสนใจ และให้ความสำคัญกับการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง และการนำแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่และเยาวชนรุ่นหลัง ซึ่งเป็นความหวังของคนในชุมชนที่

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

ต้องการจะให้การปลูกกล้วยหอมทองเป็นอาชีพของคนในชุมชน เขาชวนได้เรียนรู้ ฝึกหัด และมีความสามารถในการปลูกกล้วยหอมทองเพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น การค้นหาความรู้ได้จากเกษตรกรที่ปลูกกล้วยหอมทอง หรือเรียกว่าปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรัก ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ตั้งใจค้นคว้าหาความรู้ และมีความอดทนที่จะฝึกตนเองเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ เป็นปราชญ์ชาวบ้านตัวอย่างที่ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติ มีประสบการณ์จริง และทำการปลูกกล้วยหอมทองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน สังเคราะห์ความรู้จากการปฏิบัติจริงและจากการบอกเล่าให้ฟังของพ่อแม่ จัดเก็บความรู้ในรูปเอกสารสิ่งพิมพ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระจายความรู้ และแบ่งปันความรู้โดยการรวมกลุ่มคนที่มีอาชีพเดียวกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และใช้ตัวแทนกลุ่มที่มีความสามารถเป็นวิทยากรในการให้ความรู้แก่เกษตรกรทั่วไป องค์ความรู้ เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้รวบรวมและจัดทำเป็นหนังสือเรียนเล่มเล็ก ประกอบด้วย การเตรียมพันธุ์หรือวิธีการคัดเลือกเพื่อให้ได้หน่อพันธุ์ที่ดี การเตรียมดินให้เหมาะสมกับการปลูกกล้วยหอมทอง การเลือกใช้เครื่องมือวัสดุ อุปกรณ์ให้เหมาะสมวิธีการปลูกที่ถูกต้อง วิธีการให้น้ำให้ปุ๋ยที่ถูกต้อง การดูแลรักษาอย่างถูกวิธี และการป้องกันและกำจัดโรค

3. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี พบว่า องค์ประกอบของหลักสูตรท้องถิ่น ประกอบด้วย เหตุผลและ ความจำเป็น จุดมุ่งหมาย โครงสร้างหลักสูตร เนื้อหา หน่วยงานเรียนรู้ ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง เวลาที่ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน แนวการจัดการเรียนรู้ สื่อและแหล่งเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล เอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ แผนการจัดการเรียนรู้ เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี จำนวน 11 แผน 16 ชั่วโมง ผลการประเมินความเหมาะสมของหลักสูตรท้องถิ่น จากผู้เชี่ยวชาญ 5 คน โดยรวมมีความเหมาะสมในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ด้านมาตรฐานการเรียนรู้ ด้านโครงสร้างของหลักสูตร ด้านเวลาเรียน และด้านสื่อและแหล่งการเรียนรู้ มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด ส่วนด้านอื่น ๆ มีความเหมาะสมในระดับมาก จากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของครูผู้สอนหลังการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น พบว่า ครูทุกคนเห็นว่าหลักสูตรท้องถิ่นมีความเหมาะสมเป็นอย่างมาก จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีความชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และใช้ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมากำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาตามหลักสูตร

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น และมีความเป็นไปได้สูง ที่หลักสูตรจะบรรลุจุดมุ่งหมาย เนื่องจากเนื้อหา
ครอบคลุมตั้งแต่การวางแผนการปลูก การดำเนินการปลูก และการจัดการผลิต กระบวนการจัดการ
เรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้เป็นไปตามลำดับขั้น เวลาที่ใช้เหมาะสมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ
กิจกรรมเหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียน สื่อมีความเหมาะสมกับเนื้อหาในหลักสูตร
เหมาะสมกับวัย ทำให้นักเรียนมีความสนใจ และสื่อมีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชน บริเวณและ
สถานที่ในการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม และสภาพของชุมชนเอื้อ ต่อการใช้หลักสูตรท้องถิ่น การ
วัดและประเมินตามหลักสูตรท้องถิ่นมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เน้นกระบวนการ
และวัดผลจากผลการปฏิบัติงาน มากกว่า การทดสอบนักเรียนที่เรียนด้วยหลักสูตรท้องถิ่น โดยรวมมี
ความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านมีความพึงพอใจในระดับมากในทุกด้าน

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย มีประเด็นที่ค้นพบที่สามารถนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. การจัดการความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอม
ทอง มีการกำหนดหัวข้อความรู้จากกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกล้วยหอมทองที่มีความสนใจและให้
ความสำคัญกับการเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง ค้นหาความรู้จากเกษตรกรที่ปลูก
กล้วยหอมทอง เป็นปราชญ์ชาวบ้านตัวอย่างที่ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติมีประสบการณ์จริง และทำการ
ปลูกกล้วยหอมทองมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน สังเคราะห์ความรู้จากการปฏิบัติจริงและการบอกเล่าให้ฟัง
ของพ่อแม่ จัดเก็บความรู้ในรูปเอกสารสิ่งพิมพ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ กระจายความรู้ และแบ่งปันความรู้
โดยการรวมกลุ่มคนที่มาซึ่งเกี่ยวข้องกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน องค์ความรู้ เรื่อง การปลูกกล้วยหอม
ทอง ได้รวบรวมและจัดทำเป็นหนังสือเรียนเล่มเล็ก ประกอบด้วย การเตรียมพันธุ์หรือวิธีการคัดเลือก
เพื่อให้ได้หน่อพันธุ์ที่ดี การเตรียมดินให้เหมาะสมกับการปลูกกล้วยหอมทอง การเลือกใช้เครื่องมือ
วัสดุ อุปกรณ์ให้เหมาะสมวิธีการปลูกที่ถูกต้อง วิธีการให้น้ำให้ปุ๋ยที่ถูกต้อง การดูแลรักษาอย่างถูกวิธี
และการป้องกันและกำจัดโรค ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ประพันธ์ เกียรติเผ่า (2552, หน้า
173) ที่พัฒนารูปแบบการจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า
กระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย 8 กิจกรรม ได้แก่ การกำหนดหัวข้อความรู้ การค้นหา
ความรู้ การวางแผนพัฒนาความรู้ การสกัดความรู้ การจัดเก็บความรู้ การใช้ความรู้ และการวัด

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

ความรู้ เจื้อนไขความสำเร็จ ได้แก่ การนำ ผู้ปฏิบัติที่เป็นเลิศ ประสบความสำเร็จจนเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปมาเป็นแบบในการศึกษาและค้นหาปัจจัยที่เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จ และการศึกษาค้นคว้าของ พิทักษ์ พุทธิกิจ และคณะ (2549, หน้า 80 – 86) ที่ศึกษาการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาด้านการเพาะปลูกกลางสาด ตำบลน่านกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ พบว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่มีการจัดเก็บข้อมูลความรู้โดยคนในพื้นที่เองเลย ส่วนใหญ่มักจะเป็นบุคคลภายนอกที่เข้าไปแสวงหาความรู้ แล้วจัดเก็บโดยการจดบันทึกไว้ รูปแบบการจัดการความรู้ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการบอกเล่าของอดีตครูโรงเรียนน่านกกก และเกษตรกรผู้นำในตำบลน่านกกกเล่าเป็นตำนาน เรื่องเล่าขาน การสังเกต แต่ปัจจุบันได้มีสถานการศึกษาเข้ามาทำวิจัย แล้วทำเป็นเอกสาร ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของวิธีการเพาะปลูกหรือการจัดทำสวนผลไม้ และเรื่องของการแปรรูปผลผลิตเป็นส่วนใหญ่ การประยุกต์ใช้ความรู้และภูมิปัญญาระหว่างเก่าและใหม่ มีตั้งแต่วิธีการเพาะปลูก จนถึงการจัดการเก็บเกี่ยว การดูแลรักษา และการตลาด ลักษณะการสืบทอดองค์ความรู้มีแนวโน้มน้อยลง เนื่องจากผู้ที่ทำการเกษตรสวนกลางสาดในปัจจุบันเป็นผู้สูงอายุ ดังนั้น สิ่งที่ได้คือการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบอื่น เพื่อองค์ความรู้จะได้ไม่หายไป ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก ชุมชนบ้านวังวนมีผู้นำหมู่บ้านที่ให้ความสนใจกับการปลูกกล้วยหอมทอง และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชุมชน ทำให้การจัดการความรู้ประสบผลสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับ วิจารย์ พานิช (2550, หน้า 18) ที่ได้ให้ความเห็นว่า การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการ ไปพร้อม ๆ กัน ได้แก่ บรรลุเป้าหมายของงาน บรรลุเป้าหมายของคน บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ และบรรลุความเป็นชุมชน

2. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ที่พบว่า โดยรวมหลักสูตรท้องถิ่นมีความเหมาะสมในระดับมาก ครูที่นำหลักสูตรไปใช้เห็นว่าหลักสูตรท้องถิ่นมีความเหมาะสมเป็นอย่างมาก จุดมุ่งหมายของหลักสูตรมีความชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และใช้ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมากำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาตามหลักสูตรสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น แผนการจัดการเรียนรู้เป็นไปตามลำดับขั้น เวลาที่ใช้เหมาะสมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ กิจกรรมเหมาะสมกับวัยและความสนใจของนักเรียน สื่อมีความเหมาะสมกับเนื้อหาในหลักสูตรเหมาะสมกับวัย สถานที่ในการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม และสภาพของชุมชนเอื้อต่อการใช้หลักสูตรท้องถิ่น การวัดและประเมิน

ลำราญ มีแจ่ม และคณะ

ตามหลักสูตรท้องถิ่นมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เน้นกระบวนการ และวัดผลจาก
ผลการปฏิบัติงานมากกว่าการทดสอบ และนักเรียนที่เรียนด้วยหลักสูตรท้องถิ่น โดยรวมมีความพึง
พอใจอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านมีความพึงพอใจในระดับมากในทุกด้าน ซึ่งสอดคล้อง
กับผลการศึกษาของ รัฐศาสตร์ สุขสวัสดิ์ (2550, บทคัดย่อ) ที่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอด
ภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่อง ประเพณีลากพระ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนบ้านบางदान สังกัด
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสงขลา เขต 1 พบว่า หลักสูตรมีองค์ประกอบเหมาะสมและสอดคล้อง
ทุกประเด็นที่จะนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ ครู ผู้บริหารสถานศึกษา ประชาชนชาวบ้านและนักเรียน มี
ความคิดเห็นต่อหลักสูตรท้องถิ่นอยู่ในระดับมากและมากที่สุด งานศึกษาค้นคว้าของ เฉลิมรัตน์ เชาว
โชติ และคณะ (2551, บทคัดย่อ) ที่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้าใ
ยกล้วย กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพ และเทคโนโลยี สำหรับนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
พบว่า หลักสูตรมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก การประเมินความพึงพอใจของนักเรียนที่เรียนโดย
ใช้หลักสูตรท้องถิ่น พบว่า โดยภาพรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก
หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตกล้วยหอมทอง กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพ
และเทคโนโลยี ที่พัฒนาขึ้นได้ผ่านกระบวนการและขั้นตอนในการจัดทำอย่างเป็นระบบ จึงทำให้
หลักสูตรที่จัดขึ้นมีประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญครบตามหลักการพัฒนาหลักสูตร และได้นำหลักสูตรกลุ่ม
สาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ช่วงชั้นที่ 2 และ 3 มาปรับ เพิ่ม ขยาย และสร้าง
หลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่น ซึ่งหลักสูตรท้องถิ่นที่ได้มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษา
แห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่เปิดโอกาสให้สถานศึกษานำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมามีส่วนร่วมในการ
จัดกิจกรรมทางการศึกษา

3. การประเมินความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดการเรียนรู้ด้วยหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง
การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี
พบว่า โดยรวม นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีความพึง
พอใจในระดับมาก ในทุกด้าน และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก
ที่สุด มาก และปานกลาง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การปลูกกล้วยหอมทองเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวนักเรียน
เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น นักเรียน สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และกิจกรรมการเรียนรู้ยัง
ช่วยให้นักเรียน มีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ สนุกกับการเรียน มีส่วนร่วมในการชื่นชมภูมิปัญญา

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

ท้องถิ่นในชุมชนของตนเอง สำหรับความพึงพอใจต่อสื่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและเพียงพอ นักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับน้อย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก สื่อการเรียนรู้ตามหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การเพิ่มปริมาณผลผลิตการปลูกกล้วยหอมทอง ที่เป็นของจริง เช่น วัสดุ เครื่องมือและอุปกรณ์การปลูกกล้วยหอมทอง มีจำนวนจำกัด ไม่เพียงพอต่อจำนวนนักเรียน ซึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ที่ 4 – 6 ที่มีการปฏิบัติจริงในแปลงเกษตรของโรงเรียน นักเรียนช่วงชั้นที่ 3 ทุกคนต้องมาปฏิบัติงานไปพร้อม ๆ กัน ทำให้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น จอบ เสียม มีด ฯลฯ ที่โรงเรียนมีอยู่ไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน จึงทำให้นักเรียนมีความพึงพอใจในระดับน้อย ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของครูผู้สอนถึงปัญหาในการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ที่ว่า “...เมื่อถึงช่วงการลงมือปฏิบัติงาน อุปกรณ์ไม่พอ นักเรียนเล่นหยอกล้อกัน ครูดูแลไม่ทั่วถึง...”

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 สำหรับชุมชน

1.1.1 ควรมีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่องการปลูกกล้วยหอมทองไว้ให้กับรุ่นลูก รุ่นหลาน เพื่อไม่ให้เกิดการสูญหายไปพร้อมกับผู้ที่มีความรู้ที่เริ่มมีอายุมากขึ้น และควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่ในการส่งเสริมสถาบันการศึกษา องค์การของเกษตรกร สหกรณ์ และผู้นำชุมชนต่าง ๆ เพื่อหาช่องทางในการตลาดจำหน่ายกล้วยหอมทอง ให้มีการแพร่ขยายมากขึ้น

1.1.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่ถ่ายทอดความรู้ ควรเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจ มีประสบการณ์เกี่ยวกับการปลูกกล้วยหอมทองในชุมชนของตน และควรเป็นผู้ที่มีเทคนิคที่หลากหลายในการจัดการความรู้

1.2 สำหรับสถานศึกษา

1.2.1 ผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนควรให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ในท้องถิ่น โดยการประสานงานกับชุมชนในการเชิญวิทยากร ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน ตั้งแต่ขั้นตอนการจัดทำ

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

หลักสูตรจนถึงการวัดและประเมินผล รวมถึงการสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณตามความเหมาะสม

1.2.2 ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูผู้สอนควรจัดเตรียมสื่อ อุปกรณ์ให้มีคุณภาพ และเพียงพอกับจำนวนนักเรียน โดยเฉพาะสื่อที่เป็นของจริง เพื่อให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งนี้สถานศึกษาควรจัดงบประมาณสนับสนุนสื่อ อุปกรณ์อย่างเพียงพอ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรเพิ่มช่องทางในการถ่ายทอดที่หลากหลายและเข้าถึงได้ทุกระดับ

2.2 ควรมีการทำวิจัยต่อยอดในเชิงของการจัดการผลผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าที่เกิดขึ้นจากการปลูกกล้วยหอมทอง

2.3 ควรมีการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องอื่น ๆ และจัดเก็บเป็นองค์ความรู้เพื่อถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังในลำดับต่อไป

สำราญ มีแจ้ง และคณะ

บรรณานุกรม

- เฉลิมรัตน์ เชาว์โชติ. (2551). การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง การออกแบบผลิตภัณฑ์จากผ้า
ใยกล้วย กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยี สำหรับนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ 3. สารนิพนธ์ กศ.ม. สาขาหลักสูตรและการสอน. พิษณุโลก :
มหาวิทยาลัยนครสวรรค์
- ประพันธ์ เกียรติเฝ้า. (2552). การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
ของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. ปรินญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม.
พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- พิทักษ์ พุทธิกิจ และคณะ. (2549). การศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาด้านการเพาะปลูก
กลางสาด ตำบลน่านกกก อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์. ปรินญาศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาสังคม. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- รัฐศาสตร์ สุขสวัสดิ์. (2550). การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน
เรื่อง ประเพณีลากพระ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านบางตาน สังกัดสำนักงาน
เขตพื้นที่การศึกษาสงขลา เขต 1. ปรินญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการ
สอน. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2551). วิจัยเชิงคุณภาพทางการศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : คำสมัย.
- วิจารณ์ พานิช. (2548). การจัดการความรู้ฉบับนักปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. (2533). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.